

İÇİNDEKİLER
(CONTENTS)

1 - 30	Yusuf Boyosal : Kazys Bölgesinde Yeni Arastirmalar
31 - 56	Yusuf Boyosal : New Excavations in Gazia .....
57 - 100	M. Oluş Arık : Erken Devir Anadolu - Türk Mi- marisinde Türbe Bünimleri .....
101 - 119	M. Oluş Arık : "Türbe" Formu in Early Anatolian- Turkish Architecture .....
121 - 138	Gözü Öney : İnan Söğütöner ile Mukayese Osmanlı Anadolu Söğütönerinde Ain Av Sabakları .....
139 - 159	Gözü Öney : Mounted Hunting Scenes in Ana- tolian Seljuks in Comparison With Iranian Seljuks .....
161 - 166	Hatice Gonnet : Arkeolojik Belgeler Göre Eri Gü- neş Kurşun .....
167 - 169	Hatice Gonnet : Le Drape Soliste Hittite d'Apres Les Documents Archéologiques .....
197 - 202	David Ussenkina : On the Date of the Neo-Hittite Relief From Andasul .....
203 - 217	Claude Bréhaut : Documents Inédits de Pamphylie .....

KARYA BÖLGESİNDE YENİ ARAŞTIRMALAR

YUSUF BOYSAL

Son yıllarda, Karya'nın sahil bölgesinde Miken-Protogeometrik devirlere ait çeşitli yerlerde araştırmalar yapılmış ve bu safhalara ait çok önemli buluntular elde edilmiştir. Bu keşifler, şimdiye kadar arkeologlar ve tarihçiler için müphem kalmış olan, Karya bölgesinin 2. binin ikinci yarısı ve 1. binin başları gibi safhalarını kısmen olsun aydınlatacak niteliktedir. Yine bu buluntular, Arzava ve özellikle Ahhiyava problemleri ile yakından ilgili bulunmaktadır. Buradaki yazımızda, bu son yıllarda özellikle Müskebi, Çömlekçi ve Dirmil'de yapılan çalışmalar üzerinde durarak ele geçen buluntuları değerlendirmeye çalışacağız.

M ü s k e b i (Ortakent)

Bodrum'un Müskebi köyünde 1962 yılında Miken buluntularının ilk defa ortaya çıkışı ve bizim buradaki Miken nekropolünde başlıyan kazılarımız hakkında, daha önce "Müskebi Kazısı 1963 Kısa Raporu"nda izahat vermiştik¹. Millî Eğitim Bakanlığı ve Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi adına bu satırların yazarı tarafından yürütülen Müskebi kazıları, ayrıca Ege Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü tarafından da desteklenmiştir. Müskebi kazıları 1963 yılından 1966 yılına kadar dört mevsim halinde devam etmiş ve çalışmalar genel olarak Eylül başında başlamış, Ekim ortalarında son bulmuştur. Kazılarda her mevsim 5-6 öğrenci çalışmış ve bunlardan Abdullah Yaylalı, Fahri Işık, Mehmet Eskioğlu ve Turgut Batur Kazıların çoğuna katılmışlardır.

Çalışmalarımız Müskebi Köyünden Hüseyin Akgün'ün bahçesi ile Hasan Canbakan'ın palamutluğuna ve bu iki yerin arasından geçen yola inhisar etmiştir. Burası köyün merkezinden yaklaşık olarak 1 km. kadar kuzeyde, Pazar dağının eteğinde ve bir vadi içinde bulunmaktadır². Vâdi güneye doğru genişleyerek denize kadar devam

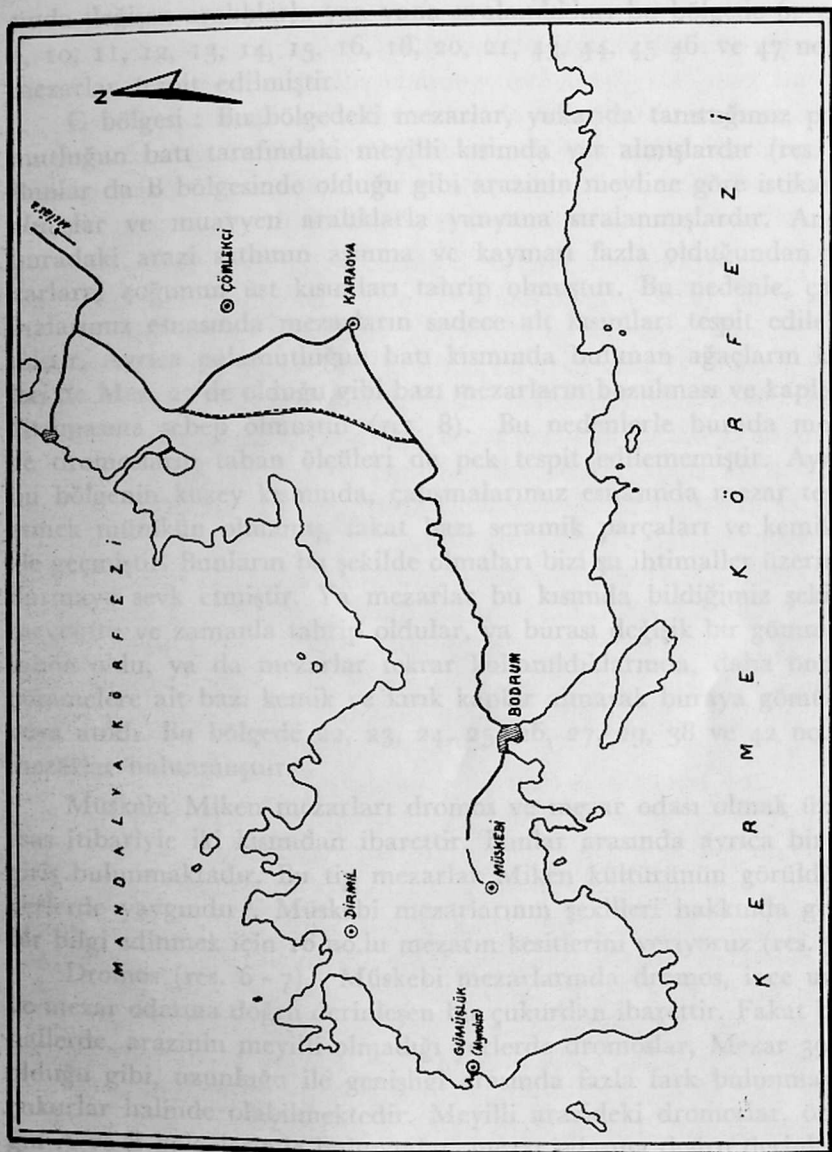
¹ G. Bass, AJA 67, (1963), s. 353 v.d. Y. Boysal, Belleten XXXI, sayı 121 (1967), s. 67 v.d.

² Archaeology 17 (1964), s. 245 v.d. (ayrı basım).

etmektedir. Bodrum-Yalıkavak yolu çalışma sahamızın 150 m. kadar kuzey-doğusundan geçer ve bu kısımda kıvrılarak kuzeye doğru bir istikamet alır. Çalışmalarımız ilerledikçe, mezarlar için bu bölgedeki meyilli yerlerin seçilmiş olduklarını gördük. Bu bakımdan Hasan Canbakan'ın palamutluğunun doğu ve batı tarafları ile Hüseyin Akgün'ün bahçesinin kuzey-batı kısmında evinin bulunduğu yüksek yerin meyilli olan kısımları mezarlar için güzel birer zemin teşkil etmişlerdir. Ancak bu iki şahsa ait arazilerin arasındaki yolun bulunduğu kısımda meylin ve bununla ilgili olarak mezarların herhangi bir düzen içinde bulunup bulunmadıklarını tespit etmek mümkün olmamıştır. Zira burada, köylülerin devamlı toprak almaları sonucu karışık bir durum meydana gelmiştir. Esasen bu nedenle buradaki mezarların bir kısmının şekil ve seviyeleri de tespit edilememiştir. Bu üç mezar bölgesini birbirinden ayırmak için herbirini harflerle adlandırdık. A bölgesi yolun bulunduğu yer, B bölgesi Hüseyin Akgün'ün bahçesi, C bölgesi de Hasan Canbakan'ın palamutluğunun batı kısmıdır.

A bölgesi: Yukarıda da belirttiğimiz gibi burası, Müskebi Köyünden kuzey-batıya doğru, bahçe ve tarlalara giden yolun üzerindedir. Yukarıda söylediğimiz nedenle burası çok karışmış, bazı mezarlar açılmış, çökmüş ve kısmen de tahrip olmuşlardır. Açılan çukurların yan yüzleri tetkik edildiği zaman, kısmen tahrip olmuş mezarları içlerine dolan renkli sath toprağından dolayı beyaz olan ana topraktan ayırt etmek kolay olmuştur. Bazı mezarlar, kesite bakılınca armut veya tandıra benzeyen şekliyle kolayca görülmektedir (res. 1,2). Bu bölgede 1, 2, 3, 4, 5, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 40 ve 41 no. lu mezarlar tespit edilmiştir.

B bölgesi (res. 3): Yukarıda söylediğimiz gibi, bu bölgedeki mezarlar bahçenin kuzey-batı kısmındaki yüksek yerin doğu ve güney taraflarında meyilli yerlerde tek sıra halinde ele geçtiler (res. 3). Bu mezarlar arazinin meyline uydukları için doğu taraftakilerin girişleri doğu tarafa, güney taraftakilerin de güney tarafa gelmiştir. Bu duruma göre, mezarların yönlerinin, giriş yerlerinin belirli bir tarafa gelmesi için herhangi bir geleneğin mevcut olmadığı, mezar inşasında arazinin meyline ve şekline uyulduğu anlaşılmıştır. Bu kısımdaki arazi sathı fazla aşınmadığından bazı mezarları çökmemiş olarak tespit etmek mümkün olmuştur. Mezarların genellikle 2 - 3 m. ara-

Bodrum bölgesi haritası

kuşu doğrudan geçer ve bu konuda kayılarak kuzeye doğru bir yönü vardır. Çatılarından ilerledikçe, mezarlar için yönde meyilli yerlerin seçildiği olduklarını gördük. Bu bakımdan Hasan Çavuş'un palamutunun doğu ve batı tarafları ile Hüseyin Akın'ın tuğasının kuzey-batı kısmında evinin bulunduğu yere yakın meyilli olan kampani mezarlar için güzel birer zemin tespit ettik. Ancak bu ilgisiz anı aramızda aramızdaki yolun bulunduğu yönde meyilli ve bununla ilgili olarak mezarların herhangi bir düzen içinde bulunup bulunmadığını tespit etmek mümkün değildir. Zira burada, köylülerin mezarlarını düzenli olarak kazarak bir durum meydana getirmiş ve bu araziye herhangi bir mezarın bir kısmını şekil ve araziye göre tespit edilememiş. Bu mezar bölgesini birbirinden ayıran ve birini diğerinden ayıran duvarlar A bölgesi yolun batı tarafında ve B bölgesi yolun doğu tarafında bulunur. A bölgesi de Hasan Çavuş'un kuzey-batı kısmının bir kısmıdır.

A bölgesi Yukarıda da belirtildiği gibi burası, Müskür Köyü'nün kuzey-batısı doğru bahçe ve tarlalara giden yolun üzerindedir. Burada topladığımız mezarlar burası çok karışık, bazı mezarlar açılmış, çukurluk ve çukurluklar da olmuş olmalıdır. Bazı mezarlar zıyan yüzleri tek yöne olduğu zaman, kampani tabanlı olmuş mezarları içlerine dolan meyilli tabii toprağın yan deliği bozulan mezarlar ve aynı şekilde çukurluk olmuştu. Bu mezarlar, kısate bakıldığında armut veya taşlara benzeyen şekliyle görülmektedir. Bu bölgede 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19 ve 20 no. lu mezarlar tespit edilmiştir.

B Bölgesi (15-3) Yukarıda söylediğimiz gibi, bu bölgedeki mezarlar bahçenin kuzey-batı kısmındaki çukurlukların doğu ve güney taraflarında meyilli çukurluk ve çukurluklar ile zıvanalar (res. 3). Bu mezarlar arazinin meyilli çukurlukları için doğu taraflarının girişleri doğu tarafa, güney taraflarının da güney tarafa gelmiştir. Bu mezarlar mezarların çukurlukları için yapıldığından dolayı buradaki

gelmesi için herhangi bir gelenegin mevcut olmadığıdır. Mezarların arazinin meyiline ve şekline uyduğu anlaşılmıştır. Bu mezarlar, arazi sathı fazla aşınmış ve bazı mezarların çukurlukları için tespit etmek mümkün değildir. Mezarların çukurlukları 24, 25 ve

sında değişen aralıklarla yan yana sıralandıkları bu bölgede 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 20, 21, 43, 44, 45 46 ve 47 no. lu mezarlar tespit edilmiştir.

C bölgesi : Bu bölgedeki mezarlar, yukarıda tanıttığımız palamutluğun batı tarafındaki meyilli kısımda yer almışlardır (res. 4). Bunlar da B bölgesinde olduğu gibi arazinin meyline göre istikamet almışlar ve muayyen aralıklarla yanyana sıralanmışlardır. Ancak buradaki arazi sathının aşınma ve kayması fazla olduğundan mezarların çoğunun üst kısımları tahrip olmuştur. Bu nedenle, çalışmalarımız esnasında mezarların sadece alt kısımları tespit edilebilmiştir. Ayrıca palamutluğun batı kısmında bulunan ağaçların kökleri de Mez. 27'de olduğu gibi bazı mezarların bozulması ve kapların kırılmasına sebep olmuştur (res. 8). Bu nedenlerle burada mezar ve dromosların taban ölçüleri de pek tespit edilememiştir. Ayrıca bu bölgenin kuzey kısmında, çalışmalarımız esnasında mezar tespit etmek mümkün olmamış, fakat bazı seramik parçaları ve kemikler ele geçmiştir. Bunların bu şekilde olmaları bizi şu ihtimaller üzerinde durmaya sevk etmiştir. Ya mezarlar bu kısımda bildiğimiz şekilde mevcuttu ve zamanla tahrip oldular, ya burası değişik bir gömmeye sahne oldu, ya da mezarlar tekrar kullanıldıklarında, daha önceki gömmelere ait bazı kemik ve kırık kaplar alınarak buraya gömüldü veya atıldı. Bu bölgede 22, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 38 ve 42 no. lu mezarlar bulunmuştur.

Müskebi Miken mezarları dromos ve mezar odası olmak üzere esas itibariyle iki kısımdan ibarettir. Bunlar arasında ayrıca bir de giriş bulunmaktadır. Bu tip mezarlar Miken kültürünün görüldüğü yerlerde yaygındır³. Müskebi mezarlarının şekilleri hakkında genel bir bilgi edinmek için 16 no.lu mezarın kesitlerini veriyoruz (res. 5).

Dromos (res. 6 - 7). Müskebi mezarlarında dromos, ince uzun ve mezar odasına doğru derinleşen bir çukurdan ibarettir. Fakat bazı hallerde, arazinin meyilli olmadığı yerlerde dromoslar, Mezar 39'da olduğu gibi, uzunluğu ile genişliği arasında fazla fark bulunmayan çukurlar halinde olabilmektedir. Meyilli arazideki dromoslar, örneğin A ve B bölgelerinde bulunanlar, mezar odasına doğru derinleşirler ve bu derinliği, arazinin meyilli olmasından dolayı kolayca kazanırlar. Müskebi'deki çeşitli mezarlarda dromos ölçüleri şöyledir :

³ W. Taylour, The Mycenaens, fig. 30. Archacologia 82, fig. 9.

Mez. 16'da dromosun uzunluğu 2,35 m., genişliği 1,10 m., kapı yanında yüksekliği 1,30 m. dir. Mez. 39'un dromosunda uzunluk 2,05 m., genişlik 1,53 m., kapı yanında yükseklik 3,30 m. dir (dromos burada tabanı dikdörtgen olan bir çukur şeklindedir). Mez. 43'de dromosun uzunluğu 3,30 m., genişliği 0; 90., yüksekliği kapı yanında 1,50 m. dir. 44 no.lu mezarda ise dromos 4,10 m. uzunluğunda, 0,80 m. genişliğinde, kapı yanında yüksekliği de 1,55 m. dir.

Giriş : Dromostan mezar odasına geçişi kapı diyebileceğimiz derince bir delik sağlamaktadır (res. 7). Girişin dromos tarafında genel olarak genişliği 50 - 70 sm., yüksekliği 70-90 sm. arasında değişmektedir. Fakat bazı mezarlarda bu ölçüler daha küçük veya daha büyük olabilmektedir. Kapı genişliği çoğu zaman yukarıya doğru biraz daralmakta ve her iki genişlik arasında 10 - 20 sm. lik bir fark meydana gelmektedir. Dromos ile mezar odası arasındaki mesafe 50 - 70 sm. arasında değişmekte ve bazı mezarlarda girişin bu derinliği daha da artmaktadır.

Mezara ceset konulduktan sonra bu giriş taşlarla örülerek kapatılmaktadır (res. 6). Uzun ve geniş olmayan girişler tek sıra halinde üst üste konulan taşlarla kapatılabilmekte ise de, daha derin ve geniş olanlar, özellikle alt kısımlarda derinliğine bir kaç sıra halinde konulan taşlarla örülmektedir. Kapının kapatılmasında kullanılan bu taşlar özel surette yapılmış ve kesilmiş olmayıp, civardan toplanan taşlardır. Orta büyüklükte olan bir taşın ölçüsü $20 \times 25 \times 35$ sm. dir. Giriş de mezar odası ve dromos gibi sıvanmıştır. Bazı hallerde, kapı dediğimiz bu açıklığın örülmesinde harç kullanılmış olduğu tespit edilmiş ve bunun sıva için yapılan harçla aynı olduğu anlaşılmıştır.

Mezar Odası : Mezar odası toprak içine oyulan, üzeri kapalı bir boşluktan ibaret olup, bu boşluğun tabanı bazen dikdörtgen bazen de daireye yakın, tavanı ise genel olarak kubbe şeklindedir. Taban sathı dikdörtgen olduğu zaman, mezarın dört yanı taban sathına dikey olmak üzere muayyen bir seviyeye kadar yükselmekte, sonra dikeylik tedrici bir şekilde kaybolarak basık olan kubbe meydana gelmektedir. Taban sathı daire veya elips biçiminde olursa, o zaman mezar odası bir fırın, tandır şeklini almaktadır.

Müskebi mezarlarının genişliği ve yüksekliği hakkında bir fikre sahip olmak için bazı mezarların ölçülerini burada vermek istiyoruz.

A bölgesinde olan Mez. 5'in yüksekliği 1,80 m. dairevi olan tabanın çapı 1,75 m. dir. Aynı bölgedeki Mez. 39'un yüksekliği 2,50 m., taban genişliği doğuda 2,30 m. batıda 2,60 m. kuzeyde 2,47 m. ve güney tarafta 3,00 metredir. B bölgesinde bulunan Mez. 12'nin tabanı $2,40 \times 1,80$ m. ölçüsünde, yüksekliği ise üst kısmı çökmüş olduğu için tespit edilememiştir. Aynı bölgedeki Mez. 43'ün yüksekliği 1,25 m. taban ölçüsü $1,30 \times 1,40$ m. dir. Tespit edilen en küçük mezarlardan biri olan Mez. 46 da B bölgesinde bulunup yüksekliği 0,85 m. tabanı $0,75 \times 0,65$ m. dir. C bölgesinde bulunan Mez. 38'in üstten bir kısmı yıkılmış olduğu için, odanın yüksekliği tam olarak tespit edilememiştir. Mevcut kısmın yüksekliği 2,50 m. dir. Daireye yakın olan tabanın çapı yaklaşık olarak 3,40 m.dir.

Ekseri mezarlarda tabanın sert olduğu görüldü, hatta bazılarında sıva dahi tespit edildi. Bu sert kısmın üzerinde çoğu zaman yüksekliği 10 - 15 cm. arasında değişen yumuşak bir kısmın bulunduğu ve cesedin bunun üzerine konulduğu anlaşıldı. Bu yumuşak toprak renk bakımından mezarın bulunduğu yerin toprağından fark edilmemekle beraber, ince kuma benzeyen taneleriyle ondan ayrılmaktadır.

Ayrıca mezar odasında, özellikle yanlardaki sathlarda sıva tespit edilmiştir. Esasen, daha önce üzerinde durduğumuz gibi dromos ve girişin sıvanmış olduğu birçok mezarlarda görülmüştür (res. 6, 7). Sıva buradaki toprak ve suyun karıştırılmasıyla kolayca yapılabilmekte ve mevcut kalıntılara göre içine herhangi bir şey katılmamaktadır. Bu toprak su ile karıştırıldığında zerrecikler birbirine kolayca ve iyi bir şekilde kaynaşmakta ve bunun içindir ki, civar köylerde bu gün de aynı toprak sıva olarak kullanılmaktadır. Ölü için yapılacak seramoni, herhalde mezar odasındaki sıvanın kısmen olsun kuruması için gerekli zamanı sağlıyordu.

Müskebi mezarlarındaki gömme şekli ve diğer özellikler hakkında fikir sahibi olmak için Mez. 6, 15, 22, 39 ve 45'e ait kazı esnasında tespit ettiğimiz hususları ve bunlarla ilgili müşahadelerimizi burada vermek istiyoruz.

Mez. 6, B bölgesindedir. Kubbeye benzeyen üst kısmı çökmüş olduğu için, içine dolmuş olan toprağı üstten almak zorunda kaldık. Buluntular sath seviyesinden 1 m. aşağıda bulundu. Resimde görüldüğü gibi mezarın içinde bir iskelet ve ayrıca kafatasının olduğu

verde de mezarın tek buluntusu pyxis (Katalog⁴, lev. 25. 2) ele geçti (res. 10). Taban elips şeklinde olup ölçüsü, iskeletin istikametinde 2 m., kapı taşlarının bulunduğu yerden karşı tarafa ise 1,70 m. dir. Bu ve diğer mezarlarda ele geçen kemikler, 1963 yılı çalışmalarımıza iştirak etmiş olan antropolog Refakat Çiner tarafından neşredilmiştir⁵.

Mez. 15, B bölgesinde bulunmuştur. Mezarın ön kısmında, 1,80 m. uzunluğunda, 1,10 m. genişliğinde ve kapı önünde derinliği 1 m.yi bulan bir dromos vardır. Dromosun üstü, altına nazıan 15 sm. daha geniştir. Dromosun mezar odası tarafındaki sathı yaklaşık olarak dikdörtgen şeklinde olup bunun orta yerinde giriş bulunmaktadır. Kapı arazi sathından 20 sm. kadar aşağıda, yanlardan da 20'şer sm. kadar içerdedir. Uzunluğu 45 sm. olan girişin alt seviyesi dromosun tabanından 20 sm. kadar aşağıda ve odanın tabanı ile aynı seviyededir. Sağlam olarak ele geçen mezar odasının içi 2/3 seviyeye kadar toprakla dolu, 1/3 kısmı ise boştu. Boşaltma işine üstten başladık. İlk kapının batı tarafında bir arada beş kap tespit edildi ve bunların üst seviyelerinin tavandan 90 sm. aşağıda olduğu görüldü. Bunlar iki testi (Katalog, Lev. 18, 6 ve Lev. 17,5), bir tas (Katalog, Lev. 23, 1), bir dikey üç kulplu çömlek (Katalog, Lev. 3, 4) ve gövdesi uzun cinsten bir üzengi kulplu (Katalog, Lev. 8, 2) kaptır. Kapının doğu kısmında ayrıca bir de pyxis (Katalog, Lev. 25, 5) ele geçmiştir. Mezara konan cesede ait kapı önünde yarım bir kafa taşı ile, doğu batı istikametinde yayılmış kemik yığını tespit edildi. Kemiklerin en üst seviyesi kapların üst seviyesinden 5 - 10 sm. aşağıdaydı. Kemiklerin çoğunda siyahlık vardı, bazıları da âdeta kömürleşmiş vaziyeteydi. Kemiklerin yanında yüzük şeklinde bir de altın halka bulundu. Mezarın derinliği yaklaşık olarak 110 sm.dir.

A bölgesinde ortaya çıkan Mez. 39 Müskebi mezarlarının en büyüklerinden bir tanesidir. Mezardaki kemiklerden iki kişiye ait iskeletin bulunduğu, bunlardan kuzey-batı yanda olanın yanık olduğu, güney tarafta kenara yakın yerde tespit edilenin de yanmamış olduğu anlaşılmıştır. İskeletler mezarın taban seviyesinde ele geçmiştir. Bu mezarda bir testi (Katalog, Lev. 19, 3), bir dikey üç kulplu çömlek (Katalog, Lev. 3, 2), iki Kylix (Katalog, Lev. 26, 4 - 5) ve bir de üzengi kulplu kap (Katalog, Lev. 11,5) bulunmuştur.

⁴ Y. Boysal, Katalog der Vasen im Museum in Bodrum, Ankara 1969.

⁵ R. Çiner, Antropoloji I, sayı 2 s. 57 (ayrı basım).

Mez. 22 (res. 9), C bölgesindedir. Dromosun hemen hemen tamamı, kapının ise büyük bir kısmı tahrip olmuş, kapı taşları ele geçmemiştir. Mezarın dromos tarafında $\frac{2}{3}$ ü, mukabil tarafta da $\frac{1}{3}$ ü tahrip olmuştur. Mezarın sadece alt kısmı ve buradaki buluntular tespit edilebilmiştir. Mezarın tabanı yaklaşık olarak dikdörtgen şeklinde ve kapların sıralandığı tarafta uzunluğu 1,95 m., yan tarafta ise 1,85 m. dir. Mezarda yan taraflar tabandan itibaren yükselmeye başlarlar. Sıva tespit edilememiştir. Uzun kemiklere ait parçalar ve dişler ele geçmiştir⁶. Bu mezarda üç fincan (Katalog, Lev. 21, 3, 4 ve 6), bir tas (Katalog, Lev. 23, 6), üç yatay kulplu çömlek (Katalog, Lev. 5, 1, 3 ve 4), iki dikey kulplu çömlek (Katalog, Lev. 1, 3 ve Lev. 2, 2) iki çeşitli kap (Katalog, Lev. 31, 2 ve Lev. 32,1) ele geçmiştir.

B bölgesindeki 45 no.lu mezar bütün olarak ortaya çıkmıştır. Buradaki arazinin meyli hakkında bir fikre sahip olmak için dromosun uzunluğunun başlangıç noktasından itibaren hem yatay olarak, hem de doğrudan doğruya tabanın uzunluğunu vermek istiyoruz : Birincisi 3,55 m., ikincisi 3,70 m. dir. Burası bugünkü duruma göre en az meyilli olan yerdir. Temizlik sonunda dromos sağlam bir şekilde meydana çıktı, her tarafta sıva görüldü ve taban sertti. Dış tarafta alt genişliği 65 sm., üst genişliği 50 sm. ve derinliği 60 sm. olan giriş taşlarla örülmüştür. Girişte sıva tespit edilmiştir. Mezar odasının yüksekliği 1,60 m., dikdörtgen şeklindeki tabanın genişliği (kapıdan karşı tarafa) 1,60 m., uzunluğu ise 2,00 m. dir. Mezarın üstte 80 sm. lik kısmı boş, geri kalan kısmı toprakla doluydu. Mezar odasının yan tarafları tabandan 65 sm. ye kadar az meyille yükselmekte, sonra kubbenin teşekkülü için meyil artmaktadır. Mezarda ilk buluntu tavandan 1,10 m. aşağıda belirdi ve bu üzengi kulplu bir kaptı (Katalog, Lev. 10,1). Kabin en üst seviyesi ile mezar tabanı arasındaki mesafe 45 sm. idi. Bu üzengi kulplu kaptan 20 sm. aşağıda, kapı taşlarına doğru, yan yana sıralanmış vaziyette dört kap bulunmuştur. Bunlar sırayla tek kulplu bir testi (Katalog, Lev. 17,7), küçük cinsten yatay kulplu bir çömlek (Katalog, Lev. 6,1), ikinci bir testicik (Katalog, Lev. 17,8) ve yuvarlak gövdeli bir üzengi kulplu kaptı (Katalog, Lev. 12, 1). Mezarın kap olarak altıncı bulunusu tek kulplu bir fincan olup mezarın kuzey-doğu köşesinde, kapıya

⁶ Op. cit. s. 57.

göre sağ tarafta ve ilk bulunan üzengi kulplu kaptan 15 sm. aşağıda ele geçti (Katalog, Lev. 21, 1). Mezarda tespit edilen iskelet, kapının sol tarafındaki kısmın tam ortasında bulunuyordu. İskelet mezarın üstünden 1,45 m. aşağıda idi. İskeletin kafatası ufalmış vaziyetteydi. Uzun uzuvlara ait kemikler oldukça sağlamdı. Mezarda ayrıca pişmiş topraktan ağırlık ve buna benzer objeler bulundu.

Mezar odalarının üstleri kapalı olduğu için iç kısımda buluntu durumunu gösteren resimler çekemedik. Ancak üst kısımları çökmüş olan mezarları üstten temizlediğimiz için bunların buluntu durumlarını tespit eden resimler çekebildik. Burada resimlerini verdiğimiz Mez. 6 (res. 10), Mez. 11 (res. 11), Mez. 13 (res. 12), Mez. 16 (res. 5), Mez. 22 (res. 9) ve Mez. 27 (res. 8) No'lu mezarlar iskelet, kemik ve kapların durumu hakkında bize bilgi vermektedir. Kapalı ve sağlam olan mezarların buluntu vaziyetini ancak 32 ve 34 No.lu mezarlarda olduğu gibi elle yapılan resimler göstermektedir (res. 13, 14).

Ç ö m l e k ç i :

1967 yazında, Bodrum Müzesinde gördüğümüz sub-Miken devre ait buluntularla yakından ilgilendik ve Müze mensuplarından, bunların bir süre önce Çömlekçi köyünden gelmiş olduklarını öğrendik. Eylül ayında, Bodrum Müzesi Müdürü sayın Halûk Elbe ile birlikte bu köye giderek, buluntuların çıktığı yerde incelemeler yaptık. Çömlekçi, Bodrum ile Milâs arasında, yaklaşık olarak ikisine de aynı uzaklıkta, bugünkü yolun iki kilometre doğusunda, yamaçta ve zeytin ağaçları arasında bir köydür. Buluntular, bu köyün takriben iki kilometre güneyinde, Kadınören mevkiindeki tarlalarda ele geçmiştir. Bu bölge genel olarak, sert ve beyaz renkte bir toprağa sahip olup ancak üstte ekilip biçilebilen 30 - 40 sm. kalınlığındaki kısım biraz değişik renktedir. Burada, Halil İbrahim'in tarlasında açılmış vaziyette iki, bu tarlanın güneyindeki diğer bir tarlada da bir mezar tespit edilmiştir. Ele geçen seramikten, açılan bu mezarların sub-Miken devrine ait oldukları görüldü ve böylece, yukarıda adı geçen buluntuların Bodrum Müzesine buradan gelmiş oldukları tekrar anlaşıldı.

Gerekli müsaade alındıktan sonra⁷, 1968 yılı Ağustos ayında, yukarıda kısaca yerini belirttiğimiz Kadınören mevkiindeki nekro-

⁷ Bodrumdaki çalışmalarımızı tamamlayıp Ankara'ya döndükten sonra, Çömlekçi Köyünde kazı yapmak için Millî Eğitim Bakanlığı, Eski Eserler ve Mü-

polde çalışmalara başladık. Kazı heyeti, Doç. Dr. Yusuf Boysal'ın başkanlığında, Arkeolog Çetin Şahin, sonradan iltihak eden Arkeolog Turgut Batur ile beş öğrenciden müteşekkildi. Çalışmalarımıza ilkin, köylülerin define aramak için geçen sene açmış oldukları mezarları temizlemekle başladık. Halil İbrahim'in tarlasındaki bu mezarlara A, B ve C harflerini verdik. Bunlardan B mezarında, temizlik esnasında üstten kulplu, emzikli küçük bir kap bulundu. Aynı tarlanın kuzey-batı köşesinde, daha önce açılmış olan ve yuvarlak bir şekil gösteren diğer bir mezarı (D) da temizledik.

Bu seneki çalışmalarımız, daha ziyade aynı tarlanın güney tarafını kapsadı ve burada, tespit edilen dokuz mezar açıldı (res. 15, 16). Bunlardan 1, 3, 4, 7, 8 ve 9 uncu mezarlar bir (Mez. 3) ile beş (Mez. 8, res. 18) arasında buluntu verdi; 2, 5 ve 11 no.lu mezarlar buluntu vermedi. Çalıştığımız sahanın batısında, başkasına ait olan tarlada, 7 ve 8 no.lu mezarlara 3 m. kadar mesafede, kuyu şeklinde diğer bir mezar daha tespit edilerek açıldı (Mez. 10, res. 23). Bu mezarın bulunduğu tarlanın seviyesi, yukarıda izah ettiğimiz mezarların bulunduğu tarla seviyesinden yaklaşık olarak 1,5 m. yüksektir.

Yukarıda bahsettiğimiz D mezarından takriben 100 metre kuzeyde Enver Erkan'ın tarlasında, daha önce açılmış olan E mezarının yanında yuvarlak şekil gösteren bir mezar tespit edilerek açılmıştır.

Mezar şekilleri. Mezarları plân ve şekil bakımından iki genel tipe ayırmak mümkündür. 1) Dikdörtgen mezarlar, 2) yuvarlak mezarlar

1) Dikdörtgen mezarlar. Bu tiplerin en küçükleri (Mez. 2 ve 11) hariç diğerlerinin duvarları taşlarla örülmüştür. Taşların büyüklüğü, duvar yüzünde takriben 10 sm. kalınlık, 30 sm. genişlik, duvar içine doğru da ortalama 30 sm. derinlik göstermektedirler. Duvar kalınlığı, 7 no.lu mezarda 35 - 60 sm., 3 no.lu mezarda 15 - 40 sm.

zeler Genel Müdürlüğü'ne müracaat yaptık. Genel Müdürlük, Karia bölgesinde, Miken eserleri üzerinde öteden beri çalışmamızı göz önünde tutarak, Kadınören mevkiinde kazı yapmak müsaadesini şahsıma verdi. Böylece, bir taraftan Kadınören mevkiindeki mezarların daha fazla tahrip olması önlenmiş, diğer taraftan da batı Anadolu'nun, özellikle Karia bölgesinin Miken sonrasına tekabül eden karanlık safhası aydınlanmış olacaktır. Bu bakımdan, büyük anlayış gösteren Millî Eğitim Bakanlığı, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğüne teşekkürü bir borç bilirim.

arasında değişmektedir. Aynı ölçüler, duvarlar tek sıra taştan meydana geldikleri için, taşlar için de kabul edilebilir.

Mezarlar büyüklük bakımından çok çeşitlidir. En büyük mezarın (Mez. 9) doğu duvarı (İçten içe 120 sm., batı duvarı 137 sm., güney duvarı 244 sm. ve kuzey duvarı 264 sm. uzunluğundadır (res. 19). Kalan kısmın en yüksek yerinin tabana olan mesafesi 123 sm. dir.

Orta büyüklükte olan bir mezarın (Mez. 1) doğu duvarı 92 sm., batı duvarı 98 sm., güney duvarı 102 sm. ve kuzey duvarı 111 sm. dir, Duvarın tahrip olmayan kısmının yüksekliği 80 sm. kadardır (res. 17).

En küçük mezarlardan birinin (Mez. 11) ölçüsü, doğuda 45, batıda 46, kuzeyde 36 ve güneyde 34 sm. dir. Duvarın yüksekliği ise 34 - 40 sm. arasında değişmektedir. Bu mezar açılmamış olup kapak taşları in situ halinde ele reçmiştir (res. 20).

3, 4, C ve 9 (res. 20) No.lu mezarlarda olduğu gibi bazı mezarların tabanları levha halinde taşlarla döşenmiş, bazılarının ise tabanları doğrudan doğruya topraktır. Bu dikdörtgen mezarların bazıları, tabana yakın yerlerinden, yatay konmuş levha taşlarla ikiye bölünmüştür (res. 17). Mezar buluntuları ekseriya alt bölmede ele geçmektedir. 2 ve 11 no.lu küçük mezarların duvarlarını, toprağa dikey olarak yerleştirilmiş birer levha taş teşkil etmektedir. Ancak, 11 no.lu mezarın doğu ve güney blokları üzerinde seviyeyi tamamlamak için, küçük taşlardan ibaret birer sıra daha vardır.

9. no. lu mezarda, iskeletler döşemeyi teşkil eden büyük taş levhalar üzerinde ele geçti. Ancak bu taş döşeme, mezarın sadece üst yarısının zeminini kaplamaktaydı (res. 19).

2) Yuvarlak mezarlar. Birisi Halil İbrahim'in tarlasında daha önce açılan (res. 21), ikisi de Enver Erkan'ın tarlasında olmak üzere üç tane yuvarlak mezar bulunmuştur. Bunların üst kısımları zamanla aşınmış ve çift sürmeden dolayı tahrip olmuştur. Elimize geçen duvarların üst seviyeleri zemine çok yakın olup 30 ilâ 60 sm. arasında değişmektedir. Bu bakımdan, bu yuvarlak mezarların yükseklikleri hakkında bir fikir edinemiyoruz. Ancak genişliklerinin üç metreye kadar vardıkları anlaşılıyor. Bunların duvarları da diğer mezarlarda

⁸ Stubbings, Levant, s. 23. V. R. d'A. Desborough, Protogeometric Pottery, s. 219.

olduğu gibi kaba bir şekilde yontulmuş taşlarla örülmüştür. Bunlardan 6 no.lu mezar, buluntu bakımından zengin olup ayaklı kap ile fibula burada ele geçmiştir (res. 22). Açılmış ve tahrip olmuş olan diğer iki yuvarlak mezarda buluntu olarak hiç bir şey ele geçmemiştir (res. 21). Duvarların kalan kısmında, bunların içe doğru meyilli olarak örüldükleri, mezar çapının yukarıya doğru gittikçe daraldığı görülmekte ve böylece mezarların kubbeli mezar tipine girdikleri sanılmaktadır.

7 ve 8 no.lu mezarların yaklaşık olarak 3 m. batısındaki 10 no.lu mezarın kendisine has özellikleri olduğu için, burada ayrıca üzerinde durmayı uygun bulduk. Kuyu tipinde olan bu mezarın üst seviyesi, Halil İbrahim'in tarlasındaki mezarların seviyesinden 1,5 m. kadar yüksek olduğu için bu mezarın, kapak taşları ele geçmemesine rağmen hemen hemen bütün olarak ortaya çıktığı kanısındayız. Yatay kesiti elipse benzer bir şekil gösteren bu mezar, aşağıya doğru genişlemektedir. Altta azamî 1,27m., asgarî 1,20 m. olan çap, üstte azamî 1,12 m., asgarî 0,95 m. ye düşmektedir. Mezarın üst kısmında sivri dipli amphora parçaları ele geçti. Bunların burada bulunma nedenini şimdilik araştıramadık ve kaplar üzerinde durma imkanını bulamadık. İlerdeki çalışmalarımızda bu amphora parçaları üzerinde durarak, buraya sonradan mı konuldukları yoksa mezarın zamanına mı ait olduklarını, tayin etmeye çalışacağız. 1,05 m. derinliği olan mezarın ağızdan 35 sm. aşağısında birkaç küçük kemik parçasına, 90 sm. aşağıda ise, mezarın hemen hemen tamamını kaplayan bir taş levhaya rastlanmıştır. Buluntular burada da bazı mezarlarda olduğu gibi, bu taş levhanın altında ele geçmiştir (Katalog, Lev. 34, 2, 3 ve Lev. 35, 6).

Gömme şekli : Sadece 9 no.lu mezarda tam olarak iskelet ele geçmiştir (res. 19) ; iki kafatası ve görünüşe göre, vücuda ait diğer kemiklerin mevcut oldukları anlaşılmaktadır. Gömme tarzı hakkında şimdilik kesin bir fikre sahip değiliz. Diğer mezarlarda çok az miktarda kemik parçalarına rastlanmış, 3, 4, ve 11 no.lu mezarlarda ise hiç kemiğe rastlanmamıştır. 2 no.lu mezarda ise yanmış olması muhtemel küçük kemik parçaları görülmüştür. 5 no.lu mezara belki "Ocak" demek daha doğru olacak, çünkü doğruya bakan dar cephede duvar yoktu; bu kısım açıldı (res. 16). İçindeki küllerden ve taşların siyahlaşmış olmasından, burada yakma ile ilgili bir fiilin icra edildiği anlaşılmaktadır. Böylece, bu yer doğrudan doğruya,

burada yakmak suretiyle bir gömmeye mi sahne olmuş veya burada yakmayla ilgili herhangi bir muamele mi yapılmıştır? gibi ihtimaller akla gelmektedir. Önümüzdeki yıllarda, burada yapacağımız çalışmalarda bu veya buna benzer sorunların açıklık kazanacağı kanısındayız.

Assarlık ve Dirmil:

Geçen yüzyılın sonlarına doğru, Mr. Newton'ın, daha sonra da W. B. Paton'ın araştırmalar yapmış olduğu Bodrum yakınındaki Assarlık, bugünkü Karatoprak'ın güneyinde, yakınında bir bölgedir. Burada tespit edilen mezarlar, ele geçen buluntulara göre geç sub-Miken safhasından başlayıp Geometrik devir içine kadar devam etmektedir. Bu mezarlar esas itibariyle aynı olmakla birlikte, bazıları dikdörtgen (A, B), bazıları yuvarlak plânlı (D, E), bazılarının dromoslu olması gibi küçük farklarla birbirlerinden ayrılırlar. Bu ayrıntılardan biri de bazılarının üzerinin tümülüse benzer şekilde örtülmüş olmasıdır. Bu mezarlarda, daha önceki safhalarda görüldüğü gibi, yakma ve gömme adetlerinin her ikisi birden tespit edilmiştir.

Assarlık buluntuları arasında O mezarında bulunmuş olan eserler en eski olma ihtimâlini gösterirler. Bunlar arasında üzengi kulplu kap diğerlerine nazaran biraz daha kolay tarihlenebilecek bir özellik taşımaktadır. Bu kabın, özellikle kaidesinin konik olmasıyla sub-Miken safha içinde geç bir tarihe ait olabileceği kanısındayız. Bu eseri Stubbings⁹ gibi sub-Miken'in sonuna vermekle Desborough¹⁰ gibi sub-Miken'den protogeometriğe geçişe vermek, zaman bakımından pek fark etmemektedir. Bu eseri 11. yüzyılın ortasına tarihlemek iki görüşe de uymaktadır. Bu kabın ve bununla birlikte aynı mezardâ bulunmuş olan askosun yapıldıkları safhayı kesin olarak tayin etmek için Çömlekçi nekropolünde geçen sene başlayan çalışmalarımızın devamı ve buluntuların artması gerekmektedir. Fakat şimdiden, Çömlekçi'de ele geçen sub-Miken buluntular arasında Assarlık üzengi kulplu kabında olduğu kadar konikleşmeye yüz tutmuş kap kaidelerine rastlanmadığını söyleyebiliriz. Çömlekçi nekropolü Karaya bölgesinin sub-Miken safhasında yerli seramik özelliklerini ortaya koyabilecek bir duruma sahip olduğunu şimdiden göstermiş bulun-

⁹ Stubbings, Levant, s. 23.

¹⁰ V. R. d'A. Desborough, Protogeometric Pottery, s. 219.

maktadır. Belki de o zaman Desborough'un Assarlık sakinlerinin ister sub-Miken'den protogeometriğe geçişte, ister erken protogeometrik safhada Attika'dan geldiklerini, bu kaplarla birlikte yakma âdetini oradan getirmiş oldukları şeklindeki görüşü, değişikliğe uğrayacaktır¹¹. Artık son yıllarda gerek Müskebi, gerek Çömlekçi çalışmaları gösterdi ki, Karya'nın sahil bölgesinde daha eskiye giden yerleşmeler vardır ve bunların gelenekleri daha sonraki devirlere intikâl etmiştir.

Dirmil köyü Bodrum'un 20 km. kadar kuzey-batısındadır. Köylüler 1962 yılında burada bir mezar bulmuşlar (res. 24 - 26) ve içindeki kapları Bodrum'a getirmişlerdir. Buluntuları ve mezarı ilk defa görenlerden G. Bass ilim alemine bunlar hakkında ilk bilgiyi vermiştir¹². 1963 yılında Ekrem akurgal başkanlığında, resmen bu satırların yazarının da dahil bulunduğu heyet mezarın içinde temizlik ve etrafında araştırma yapmıştır¹³. Eski buluntular (Katalog, Lev. 37, 1, 3 ve Lev. 38, 1 - 4) ve bu çalışmalar esnasında ele geçen skyp-hos'a (Katalog, Lev. 37, 2) göre protogeometrik devire ait olan bu mezar, dikdörtgen plânlı, dromoslu ve mezar odasının yukarıya doğru daralması ve nihayet üst kısmında kalan açıklığın kapak taşına benzer taşlarla örtülmüş olması bakımından daha önce Assarlıkta tespit edilen A mezarına yakın bir benzerlik gösterir¹⁴. Ancak duvar tekniği ve son çalışmalarda mezarın taban seviyesinin altında tespit

¹¹ Op. cit. s. 220 - 221.

¹² AJA 67 (1963), s. 357 - 361.

¹³ 1963 yılı Dirmil'deki çalışmalarda, kayaya oyularak yapılan mezarın taban seviyesinde, dikdörtgen şeklinde ve derinliği 1,40 m. olan bir çukur tespit edilmiştir. Bu çukurun dromos tarafında genişliği 1,40 m., uzunluğu ise 1,85 m. dir. Ancak çukurun yukarı seviyelerde eni daralmakta, dromos tarafında 92 sm., diğer tarafta 85 sm. olmaktadır. Bu çukura oturtulmuş pişmiş topraktan lahdin genişliği 62 sm., uzunluğu 170 sm., derinliği de (içten) 55 sm. dir. Dromosla mezar odası arasında bulunan ve girişi kapatmak amacıyla örülen taş duvarın genişliği 60 sm. dir. Mezarın yüksekliği 2,40 m., tabanın genişliği 2,20 m., uzunluğu 2,60 m. dir. Mezarın üstünde, yaklaşık olarak bir metre genişliğindeki açıklık taşlarla kapatılmıştır. Dromosun genişliği 90 sm. dir. Uzunluğu kesin olarak tespit edilememiştir. Mezar tarafından üç metrelik kısmı kaya oyulmak suretiyle yapılmıştır. Bu kısımdan sonra biraz daha devam ettiği anlaşılan dromosun bir duvara dayandığı görülmüştür. Bu bir ihata duvarı mı, yoksa daha sonra yapılmış olan gelişi güzel bir duvar mıdır? Kazı esnasında bu hususla ilgili araştırma yapamadığımız için şahsen karar verecek durumda değilim.

¹⁴ JHS VIII, s. 67, fig. 3.

edilen ve içinde pişmiş topraktan bir lahadin yer aldığı dikdörtgen plânlı bir çukurun bulunması gibi özellikler bu iki mezar arasında göze çarpan ikinci derecede ayrıntılardır (res. 24a).

EGE BÖLGESİNDE YENİ MİKEN BULUNTULARI

Bildirildiğine göre, 1963 yılında Selçuk'ta St. Jean kilisesi önünde çalışma yapılırken bir kısım Miken kabı meydana çıkmıştır¹⁵. Bunların miktarına ve oldukça sağlam vaziyette ele geçtiklerine bakılırsa, bir mezara ait olmaları kuvvetle muhtemeldir. Esasen bu kaplara ait ilk neşriyatı yapanlar da bu hususu kabul etmiş bulunuyorlar¹⁶. Ancak M. Mellink'in bu eserlerle birlikte bulunduğunu bildirdiği insan kemiklerine, St. Jean kilisesi çalışmalarını takip eden Hakkı Gültekin ve o zamanki Efes Müzesi Müdürü Musa Baran'ın birlikte yaptıkları neşriyatta hiç temas edilmemiştir. Selçuk'ta ele geçen bu kaplardan bilhassa burada resimlerini verdiklerimiz (res. 27 - 29) form ve süs bakımından kolaylıkla Miken III A:2 safhasına verilebilirler. Bunlardan üzerinde stilize ahtapot resmi bulunan krater (res. 29), form bakımından Furumark'ın III A:2 safhasına verdiği "Piriform No, 7" ye benzer¹⁷. Kraterin bu safhaya ait olduğunu ayrıca üzerindeki süs de teyit etmektedir¹⁸. Küre gövdeli iki kulplu testicik (res. 28) te aynı şekilde III A:2 Safhasına verilebilmektedir¹⁹. Sürahi şeklindeki kap (res. 27) da helezonların şekli bakımından III A:2 safhasına ait olmalıdır²⁰. Ele geçen diğer kaplar da yukarıda üzerinde durduğumuz gibi, III A:2 safhasına aittirler. Örneğin bunlardan parçalar halinde ele geçen dikey üç kulplu kap²¹, üzerinde yer aldığı anlaşılan ahtapotun kollarının tasvirindeki helezonların şekli, kabın omuz süsü için geniş bir sahanın ayrılması, kulpların yukarı kısma inhisar etmesi ve aşağıya doğru sarkmaması gibi özellikler III A:2 safhasına işaret etmektedir.

¹⁵ Arkeoloji Dergisi, XIII - 2 (1964), s. 125 - 133. AJA 68 (1964), s. 157 - 158, lev. 50, 11 - 12.

¹⁶ A. n. 15'te zikredilenlere ilâve olarak bk. AJA 72 (1968), s. 52.

¹⁷ A. Furumark, Mycenaean Pottery, Fig. 44. CVA. Great Britain 1, British Museum 1, lev. 6, res. 9 ve 7.

¹⁸ A. Furumark, Mycenaean Pottery, Fig. 50, 11 - 13

¹⁹ Op. cit. Fig. 5, 188. CVA. Great Britain 1, British Museum 1, Lev. 24, 37. W. Taylour, The Mycenaean, Lev. 1.

²⁰ A. Furumark, Mycenaean Pottery, Fig. 62, 49, No. 10 - 14 ve 21.

²¹ Arkeoloji Dergisi, XIII - 2 (1964) s. 130, No. 2.

Böylece Efes'te Ayasuluk tepesindeki St. Jean kilisesi önünde çalışılırken tesadüfen ortaya çıkmış olan ve büyük bir ihtimalle mezar buluntuları olan bu kaplar, tek safhalı bir gömmeyi veya zayıf bir ihtimalle mezar tekrar kullanılmış ise, bunun aradan fazla zaman geçmeden yapılmış olduğunu gösterirler. Zira bu kaplar arasında önemli bir zaman farkını gösterecek stil ayrılıkları mevcut değildir. Böylece, önemli bir kimseye ait olduğunu da söyleyebileceğimiz bu mezarda yerli diyebileceğimiz hiç bir buluntu ele geçmemiştir. Bu, bize yerli seramik işçiliğinin ve ona verilen kıymetin düşük olduğunu gösterir. Bu zamanda bölgenin yerli seramiği yok denemez, zira Bayraklı'da 2 bin yerli seramiğinin tespit edilmiş olduğunu biliyoruz²².

Alaşehir'in 1 km. güney-doğusunda, Gâvurtepe hüyükünde bulunmuş iki miken parçası üzerinde burada kısaca durmak istiyoruz²³. Bunlardan bir tanesi açık bir kaba ait küçük bir parça, diğeri de kapalı bir kaba aittir. Küçük olanın (res. 31) süsünü tamamlamak ve kap şeklini tayin etmek güçtür²⁴. İkinci buluntu (res. 32) ise şekline ve üzerindeki değişik genişlikteki süs şeritlerine göre bir üç kulplu kabin (Piriform jar) omuzundan bir parça olmalıdır²⁵. Ayrıca bu parça, üzerinde sıralanmış U süslerine göre kolayca Miken III A: 2 (İ. Ö. 1400 - 1300) safhasına tarihlenebilmektedir²⁶.

Kısaca üzerinde durduğumuz Gâvurtepe'ye ait bu buluntular, her şeyden ayrı olarak ele alındıklarında önemli olmayabilirler; fakat bir hüyükün sathında, Anadolu'nun II. bin yılına ait diğer buluntularla birlikte bulunmaları ayrı bir önem taşır ve bu açıdan üzerlerinde durmak gerekir. Aynı tepe üzerinde toplanan buluntular arasında, Bayraklı'da ele geçen II. bin seramiğini, Troya'nın geç Tunç çağı buluntularını ve nihayet Yortan seramiğini andıran örnekler de bulunmuştur. Esasen Alaşehir, coğrafi durumu itibariyle say-

²² E. Akurgal, Bayraklı, Lev. VIII, res. b.

²³ Eski öğrencilerimizden arkeolog Recep Meriç memleketi olan Alaşehir'deki Gâvurtepe hüyükü sathından toplayarak, 1968 yılında Ankara'ya getirdiği seramik arasında iki tanesinin Miken özelliği taşıdığını gördük.

²⁴ Bu parçanın ölçüsü 2 x 2,5 sm. dir, Hamur deve tüyü, astar açık bej, süsler koyu kahve rengindedir.

²⁵ 6,8 x 6 sm. ölçüsünde olan bu parçanın hamuru kahve rengi astarı biraz açık, süs koyu kırmızıdır.

²⁶ A. Furumark, Mycenaean Pottery, Fig. 58, No. 45, 1.

dığımız şehir ve kültür bölgeleriyle kolayca temasa gelebilecek bir niteliğe sahiptir. Hatta Hititlerin batıdaki merkezleriyle de temas etmiş olması imkân dahilindedir. Sahilden 170 km. içeride yukarı Gediz vadisinde yer alan Alaşehir, coğrafî durumu itibariyle batı sahillerindeki ovalardan iç bölgenin plâtosuna geçişte bir durak yeri olma niteliğine sahiptir. Diğer taraftan yer şekilleri itibariyle kuzey-güney yönlü hareketlerin zor olduğu batı Anadolu'da bu yukarı Gediz vadisi Alaşehir - Akhisar - Balıkesir ve Alaşehir - Buldan - Denizli yönlerindeki hareketlere de imkân sağlar. Bütün bunlardan sonra, Akhisar bölgesinin Assuva veya Arzava'ya dahil olma ihtimali üzerinde durulabilir.

Diğer taraftan iskâna bağlı olan Miken eserlerinin bulunduğu yerler batı Anadolu'da mahduttur. Bu güne kadar iskâna bağlanan Miken Buluntuları sadece Milet ve Troya'da ele geçmiş, diğerleri ya tesadüfi, ya da mezar buluntularıdır. Milâs'ta, İsvçlilerin kazılarında Miken buluntuları ele geçtiği bildirilmekte ise de bununla ilgili neşriyat henüz yapılmadığı için, bunlar hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz.

Beycesultan ve Bayraklı'da bugüne kadar yapılmış olan kazılarda, Miken buluntuları yok denecek kadar az ele geçmiştir. J. Mellaart'ın bildirdiğine göre Beycesultan'da binlerce yerli buluntunun arasında bir tek Miken parçasına rastlanmıştır²⁷. Bayraklı'da J. Cook'a göre birkaç Miken parçası ele geçmiştir²⁸.

Manisa yakınında Çerkez Sultaniye Köyünde ele geçmiş olan yatay üç kulplu çömlek halen Manisa Müzesinde bulunmaktadır²⁹. Süs olarak omuz kısmında kafes tezyinatı bulunan bu kap³⁰ (res. 30) Hanfmann - Waldbaum tarafından Miken III B safhasına tarihlenmiştir³¹.

²⁷ Anatolia XVIII, s. 192 a. n. 11.

²⁸ JHS LXXII, s. 105, Fig. 10.

²⁹ 1964 yılında Sultanhisar'a gittiğimizde, kabın bulunduğu yer olarak köylüler tarafından gösterilen, köye 1 km. uzaklıkta muhtar İsmail'in tarlasında, kabın zamanıyla ilgili olabilecek her hangi bir emare ve kalıntıya rastlamadık. Ancak tarla yanında geç devirlere ait kırmızı renkte ve karaktersiz küçük seramik parçaları toplayabildik.

³⁰ Adı geçen kabın yük. 17 sm., gen. 15,2 sm. dir.

³¹ AJA 72 (1968) s. 52.

Hanfmann ve Waldbaum, Stratonikeia (Eskihisar)'da Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünün deposunda bulunan ve sub-Miken devrine verdikleri üzengi kulplu bir kabı, bu zamana ait diğer buluntularla birlikte neşretmişlerdir³². Şimdiye kadar görmek fırsatını bulamadığımız bu kap, bütün gövdeyi bandların sarması ve kaidenin geniş olması bakımından III C safhasına girmesi gerekir. Ancak bu safha içinde kap, sub-Miken özelliklerini ne dereceye kadar göstermektedir, kabı bizzat yakından tetkik edemediğimiz için, tayin edecek durumda değiliz³³.

MIKEN KRONOLOJİSİ

Furumark'a göre

Miken I	1550 — 1500
IIA	1500 — 1450
IIB	1450 — 1425
IIIA ₁	1425 — 1400
IIIA ₂ (erken)	1400 — 1375
IIIA ₂ (geç)	1375 — 1300
IIIB	1300 — 1230
IIIC ₁	1230 — 1075
IIIC ₂	1075 — 1025

³² Op. cit. s. 51 v.d.

³³ Biz bu kabı görmek için Stratonikeia (Eskihisar)'ya gittik, fakat müze kapalıydı.

GENEL KRONOLOJİ

(Safhaların karşısındaki başlangıç tarihleri takribîdir.)

<i>Girit</i>	<i>Yunanistan ve Ege</i>
Minos	Hellas yahut Miken (Furumark)
Tarih (İ. Ö).	Miken IIA, B
Geç Minos II(1450)	1500 Geç Hellas II
Geç Minos IIIA	1400 Geç Hellas IIIA Miken IIIA (1425)
Geç Minos IIIB1	1300 Geç Hellas IIIB Miken IIIB
Geç Minos IIIB2	1230 Geç Hellas IIIC Miken IIIC: 1
	1100/1075 Submiken Miken IIIC: 2 (1075)
	1025 Protogeometrik
	900 Geometrik

2. binin ikinci yarısında, batı Anadolu kronolojisi ve sorunlarına genel bakış.

İ. Ö. 2. binin ikinci yarısında batı Anadolu'yu etkileyen, Akaların Ege denizinin doğusunda gözükmeleri, Hitit krallarının batı seferleri, Troya savaşı ve Troya'nın tahribi, Friglerin Anadolu'ya gelmeleri, Dorların batı Anadolu'da gözükmeleri gibi çok önemli olaylar cereyan etmiştir. Bunlardan Akalar, Dorlar ve Troya'nın tahribi doğrudan doğruya bizim burada incelediğimiz buluntularla ilgili olduğundan, bunlar üzerine biraz eğilmek istiyoruz.

Rodos'ta Miken buluntularının eskiliği, genel olarak Miken'in ikinci safhasına kadar inmektedir³⁴. Bununla beraber, adada Miken özelliğinde kapların yapılması Miken IIB safhasında olduğu anlaşılmaktadır³⁵. Rodos'un hemen arkasından, İstanköy adasında en eskileri II/IIIA:1'e ait olan Miken eserleri gözükmektedir³⁶. Troya'da Miken kaplarının ithal malı olarak gözükmesi daha da eskiye gitmektedir³⁷.

Son kazılara göre Milet'teki Girit ve Miken buluntularının durumu daha da açıklık kazanmış ve ilk safhada Girit buluntularının hakim olduğu ortaya çıkmıştır. Bu eski buluntuların orta Minos III'den geç Minos I'e kadar indikleri ve yaklaşık olarak İ. Ö. 1600 yıllarından oldukları anlaşılmaktadır³⁸. Bu erken buluntular Athena tapınağı yanında tespit edilen 1 no.lu ev seviyesinde ele geçmişlerdir. Yapılan neşriyata göre bu tabakada Girit ve yerli olan seramiğin yanında az miktarda miken buluntuları da ele geçmiştir³⁹. Miktar bakımından çok az olmaları karşısında, bu ilk buluntuların ithal olmaları ihtimali akla gelmektedir. Milet'te Miken buluntularının fazlaşması 2. evin ait olduğu tabakada görülmektedir⁴⁰. Bu tabakada ele geçen buluntular III A : 1'den itibaren tarihlenmektedir.

³⁴ Stubbings, Levant, s. 8. A. Furumark, Mycenaean Pottery, form 30, 32, 104, 143.

³⁵ Op. cit.

³⁶ Stubbings, Levant, s. 21.

³⁷ Stubbings LHI'den başlatmakta (Mycenaean Pottery From The Levant, s. 22). Troya hafirleri de Troya VI'den başlatırlar (Troy III, s. 16).

³⁸ Istanbul Mitteilungen 7 (1957) s. 117 - 118. Aynı eser sayı 9/10 (1959/60) s. 43.

³⁹ Op. cit. s. 119, Res. 7.

⁴⁰ Op. cit. 9/10 (1959/60), Lev. 42 - 46.

Bu duruma göre Milet'te Girit buluntuları bir tarafa bırakılırsa, Miken buluntularının ilk örnekleri, miktar ve tarih bakımından yaklaşık olarak Rodos'a uymaktadır. Milet'te bilindiği gibi bir de Değirmentepe'de Miken nekropolü bulunmuştur⁴¹.

Miken eserleri Troya'da VI. ve VII. katlarda gözüktür. Bu zamanda birisi VI. kültür katının sonunda (VIh), diğeri de VII'nin başında (VIIa) olmak üzere Troya şehri iki büyük tahrip görmüştür. Bunlardan ilki, Troya hafirlerinin tesbit ve kabullerine göre, deprem yüzünden meydana gelmiş, diğeri ise genel olarak Homeros'un tasvir ettiği Troya savaşı esnasında Akaların yaptıkları tahribat olarak kabul edilmiş ve bu durum, yapılan son araştırmalarla değişmemiştir⁴². J. L. Caskey'in belirttiğine göre Troya VIIa tabakasındaki tahribatı Akaların yapmış olduklarına dair herhangi bir emare ele geçmemiş, fakat başka bir sebebe bağlanmasını gerektirecek belgeler de bulunamamıştır⁴³. Belki bu nedenle olacak, Troya VIIa tabakasının yıkılma sebebinin tartışmasını yaparken F. Matz, kuzey kavminden bahsetmektedir⁴⁴. J. Cook ayrıca Troya'nın tahribinin, son zamanlarda Hititlere, Assuva birliğini bozan IV. Tudhaliyas'a bağlandığından bahseder⁴⁵. Bu tahriplerden ilkinin gözüktüğü tabaka (VIh) için Troya hafirleri tarafından teklif edilen İ. Ö 1325 - 1275 yılları genel olarak kabul edilir⁴⁶. Fakat VIIa'nın tarihlenmesinde durum başka olup bugüne kadar Troya savaşının zamanı için birbirinden oldukça farklı tarihler teklif edilmiştir. Bu farklı tarihlerin ortaya çıkmasındaki ilk neden, kanaatimizce yazılı kaynaklarla, arkeolojik belgelerden yararlanarak varılan sonuçların birbirini tutar gözükmemesinden ileri gelmektedir. Eratosthenes'in kısmen geleneksel, kısmen de Isparta krallarına dayanan hesap listesinde Troya savaşı İ.Ö. 1183 yılına, Paros kitâbesinde (Parian Marmor) ise M.Ö. 1209 yılına rastlamaktadır⁴⁷. Bunları gözönünde tutan bazı bilginler Troya'nın tahribini, VIIa'nın sonuna, 1200 yıllarına verir, bazıları da 1200'den önceye koyar. Troya'nın tahribinin bir hayli

⁴¹ G. Kleiner, *Alt-Milet* (1966), s. 11.

⁴² Troy IV, s. 13.

⁴³ Troy IV, s. 13.

⁴⁴ AJA LII (1948), s. 122.

⁴⁵ F. Matz, *Kreta, Mykene, Troja*, s. 145.

⁴⁶ J. Cook, *The Greeks in İonia and the East*, s. 19.

⁴⁷ Troy IV, s. 12. Caskey, AJA LII (1948), s. 121.

⁴⁸ G. Mylonas, *Ancient Mycenae*, s. 15 a. n. 44.

erken bir tarihte olabileceğine, deliller koyarak ilk defa dikkati çeken, Jean Berard olmuştur⁴⁸. J. Berard VIIa tabakasının kültür bakımından VI. tabakanın bir devamı olduğuna ve Miken IIIC seramiğinin VIIb2'de bulunduğu ayrıca VIIh tabakasından sonra gelen VIIa'nın fazla devam eden iskâna sahne olmadığı ve bunun başka yapı katlarına ayrılmayıp, tek yapı katı özelliği gösterdiği ve böylece ancak bir nesil devam edebileceği gibi hususlar üzerinde durmaktadır. Bütün bunlara dayanarak yazar Troya'nın tahribi için çok erken bir tarih ileri sürmektedir. J. Berard, *Historia I*'deki makalesinde VIIa tabakasının sonu, Troya'nın tahribi için 13. yüzyılın ilk onluklarından daha sonrasını kabul etmeyi kesinlikle reddetmekte, ayrıca münasebetlerin sık olduğunu ileri sürerek 15. yüzyılın sonu ile 14. yüzyılın ilk onlukları üzerinde durmaktadır⁴⁹.

Biz burada bu münakaşalara girecek değiliz. Bununla beraber, Furumark'ın Miken seramiği için elde ettiği kronolojiden sonra Troya savaşının İ. Ö. 1200'lerde değil de biraz eski bir tarihe inmesinin gerektiğini söylemek isteriz. Zira Troya VI ve VIIa tabakasında IIIC safhasına giren Miken seramiği bulunmadığına göre⁵⁰, IIIB seramiğinin son bulunduğu yaklaşık olarak 1230 yılından önce Troya savaşının cereyan etmiş olması gerekir. Sırası gelmişken J. Berard'ın teklifine tekrar dönelim. Adı geçen bilgin, Caskey'in ifadesine dayanarak IIIC seramiğinin Buckel seramikle birlikte VII b2 tabakasında bulunduğunu kabul ettiği için⁵¹, Troya harbini yukarıda söylediğimiz gibi bu kadar erken bir tarihe götürmektedir. Halbuki son kazılarda IIIC seramiğinin VIIb1 tabakasında da bulunduğu tespit edilmiş ve böylece VIIa tabakasıyla IIIC safhası arasındaki zaman farkı çok azalmıştır⁵².

Hemen şunu da ilâve edelim ki, IIIB safhasının 1200'lere kadar devam ettiğini kabul edenler de vardır⁵³. Bunlardan Taylour Troya savaşını 1260 - 1250 yıllarına koyar ki bu IIIB seramiğinin

⁴⁸ J. Berard, *Notes sur la stratigraphie et la chronologie de Troie au Bronze Recent*, *Historia I* (1950), s. 351 - 362.

⁴⁹ J. Berard'ın Troya tahribine teklif ettiği tarih için ayrıca bk. Mylonas, *Ancient Mycenae*, s. 15 a. n. 44.

⁵⁰ Troy IV. 2. 12.

⁵¹ *Historia I*, s. 359 - 360.

⁵² Troy IV, s. 145. Desborough, *Mycenaeans*, s. 164.

⁵³ W. Taylour, *The Mycenaeans*, s. 57.

1230 yıllarında son bulmasını göz önünde tutarak Troya savaşı için teklif edilecek herhangi bir tarihe de uymaktadır⁵⁴. Ayrıca, Taylour'ın Troya Savaşı için yaptığı bu teklif, Troya'da yapılan son kazıların neticesine de uymaktadır⁵⁵. Bu son teklifler bazı bilginlerce de benimsenmektedir⁵⁶. Gerçekten, yukarıda da söylediğimiz gibi Troya'da son kazılarda VIIa tabakasında Miken IIIC seramiği bulunmadığı tespit edildikten sonra Troya harbinin, Furumark kronolojisine göre IIIC seramiğinin görünmeye başladığı İ.Ö. 1230 yıllarından önce cereyan etmiş olması gerekir.

Deniz Kavimleri : Mısır'da ilk defa 1225 yılında gözüken ve Kuzey'den geldikleri anlaşılan, Anadolu, Suriye ve Filistin'de tahribat yapan, aynı zamanda gelip geçici niteliğini de taşıyan müstevliler Mısır kaynaklarında "Deniz Kavimleri" olarak geçmektedir⁵⁷. Deniz kavimlerinin Hititlerin yıkılmasıyla ilgisinin bulunup bulunmamasına, konumuzun dışında kalması dolayısıyla burada temas etmeyeceğiz. Biz sadece bunların batı Anadolu ile olabilecek ilgileri üzerinde durmak istiyoruz⁵⁸. Mısır'da gözüken bu Deniz Kavimleri arasında Akaca isimlere rastlanmıştır⁵⁹. Bu durum bizi Yunanistan'dan çok Anadolu'yu etkileyen deniz kavimlerinin dalgaları içine adalardan veya batı Anadolu'dan Aka menşeli kimselerin herhangi bir şekilde karışmış olabileceği ihtimali üzerine eğilmeye sevk etmektedir.

Müskebi nekropolünü bir Ahhijava şehri olarak ele aldığımızda, buranın Deniz Kavimleri zamanındaki durumu şöyle gözükmektedir. Müskebi mezar buluntularında IIIB safhası sonunda, eskiye nisbetle bir azalma görülmekte, IIIC safhasında ise bu azalma kendisini daha çok hissettirmektedir. Son safhaya ait ele geçen birkaç

⁵⁴ Op. cit. s. 57.

⁵⁵ Troy IV. s. 12.

⁵⁶ E. Akurgal : İ. Ö. 1240 (Die Kunst Anatoliens, s. 2; The Art of Hittites s. 75). Fakat Akurgal daha önce İ. Ö. 1200 civarını kabul etmiştir (Phrygische Kunst, s. 116). J. Cook : İ. Ö. 1200'den önce (The Greeks in Ionia and the East, s. 19). Webster : İ. Ö. 1230 (From Mycenae to Homer, s. 153). Desborough: 1250-1230 (Last Mycenaean, s. 146).

⁵⁷ F. Matz, Kreta, Mykene, Troja, s. 145. W. Taylour, The Mycenaean, s. 174. A. Goetze, Kleinasien, s. 184-185. K. Bittel, Grundzüge s. 73 v.d.

⁵⁸ A. Goetze, Kleinasien, s. 184-185. K. Bittel, Grundzüge, s. 73.

⁵⁹ F. Matz, Kreta, Mykene, Troja, s. 144. W. Taylour, The Mycenaean, s. 174.

kabın IIIC: Ie'ye ait oldukları görülmüştür. Bu duruma göre Müskebi mezarlarının tamamen terkedilmesi tarih olarak 1230'dan biraz sonra olmuştur. Elde edilen bu sonuca göre Müskebi'nin önemini kaybetmesi genel olarak 1225 yıllarında Mısır'da gözüken Deniz Kavimleri zamanına rastlamaktadır. Bu 1225 yılı Deniz Kavminin Mısır'da ilk görüldüğü tarihtir. Mısır kronolojisine göre bu tarihin 10 sene indirilmesi de mümkündür⁶⁰. Ayrıca Deniz Kavimlerinin güneyde gözükmeleri dalgalar halinde olmuştur. Biz müskebi nekropolünün terkedilmesini doğrudan doğruya Deniz Kavmiyle ilgili olarak görmek istemiyoruz. Fakat bu zamanda, yani IIIB sonunda, Ege alanında ve özellikle Pelloponez'de görülen değişiklik ve hareketlerle ilgili bulmak istiyoruz⁶¹.

AHHİJAVA

Şimdi, Ahhijava sorununa geçmeden önce Müskebi buluntularını bu açıdan değerlendirmeye çalışalım.

Müskebi mezar buluntuları en geç İ.Ö. 15. yüzyılın sonlarından, yaklaşık olarak İ.Ö. 1200'e kadar, bu bölgede bir iskanın mevcut olduğunu gösteren belgelerdir⁶². Başlangıç olarak kabul ettiğimiz tarih, buluntulara göre belki biraz daha erken olabilir. Fakat biz bütün ihtimalleri gözönünde tutarak Müskebi'nin başlangıcı için yukarıda verdiğimiz tarihi kabul etmek istiyoruz⁶³. Müskebi'ye ait erken buluntuların ait olduğu safha üzerinde durulduğunda bunlar, Rodos'un ithal buluntuları bir tarafa bırakılırsa yerli imalatın mahsulü olanlarla ve İstanköy buluntularıyla yaklaşık olarak bir paralellik gösterirler. Durum böyle olunca sonradan Doris denilen 12 Ada ve

⁶⁰ W. Taylour, the Mycenaens, s. 174.

⁶¹ Desborough - Hammond, The End of the Mycenaean Civilization and the Dark Age, s. 3 v.d.

⁶² Bk. Y. Boysal, Katalog. Müskebi'de en eski buluntuları veren mez. 18 (III A: 1: kylix, katalog lev. XXVII, 1), mez. 34 (Miken II: kylix, katalog lev. XXVI, 3), mez. 39 (IIB/IIIA: 1: kylix ve IIIA: 1: kylix, katalog lev. XXVI, 3, lev. XXVI, 4)

⁶³ A. n. 62'de görüldüğü gibi, Müskebi'de en erken tarihe verilebilecek kapların hepsi kylix cinsindedir. Bunların ait oldukları zamana verilebilecek başka tip kaplar ele geçmemiştir. Bu bakımdan 15. yüzyıl içinde kylixlerin verdiği tarihlerin en geç safhasını daha uygun bularak Müskebi mezarlarının başlangıcı olarak kabul ettik.

bunların karşısındaki batı Anadolu kıyılarının teşkil ettiği bölge Miken eserleri yönünden bir bütünlük kazanmaktadır.

Müskebi buluntuları genel olarak Rodos Miken buluntuları özelliğini taşırlar. Rodos'da görülen genel ve özel (özellikle gövdesi delikli ve üç ayaklı kaplar) kap şekilleri Müskebi'de de görülür⁶⁴. Ayrıca kalite ve teknikte de büyük bir benzerlik mevcuttur. Ancak biz bugüne kadar yaptığımız araştırmalarda Müskebi kaplarının ne kadarının Rodos'dan geldiğini ve hangilerinin Müskebi'de yapılmış olduklarını tespit edemedik. Bunun başlıca nedeni Rodos kaplarıyla Müskebi kapları arasındaki benzerliğin büyük olmasıdır. Bununla beraber Rodos kaplarını bizzat yerinde tetkik etmek fırsatını şimdiye kadar bulamadık. Buna imkân bulduğumuz zaman bu konuda belki daha kesin konuşmak mümkün olacaktır. Basılmakta olan "Katalog der Vasen des Museums in Bodrum" adlı kitabımızda yaptığımız karşılaştırmalarda Müskebi buluntularının Rodos kaplarına benzerliği açıkça görülmektedir.

Müskebi'de Miken buluntularına nazaran her bakımdan ayrı olabilecek nitelikte, lokal denilebilecek her hangi bir kaba rastlanmamıştır. Bütün kaplar Miken bölgesinde çok sevilen ve yaygın olan şekil ve formları gösterirler. Bu duruma göre bu bölgenin eski sakinleri Miken seramiğini yapanların gelmesiyle, ya sahilden içerlere doğru çekildiler veya üstün kalitede olan Miken çanak-çömlekçiliği karşısında yerli atölyeler yerli seramik yapmayı durdurdular. Fakat bugün şunu kesin olarak söyleyebiliriz ki, Miken eserlerinin sahipleri buraya geldiklerinde, bu kıyıların ilk sakinleri olmadılar. 3. bin ve 2. binin ilk yarısında bu bölgenin iskan gördüğüne dair belgeler ele geçmiştir. C. Vermeule'nin neşrettiği ve bugün Bodrum Müzesi'nde bulunan testi⁶⁵, Stratonikeia'da bulunmuş olan diğer kaplar⁶⁶ bölgenin erken Tunç çağına ait eserlerdir.

Müskebi mezarlarında ele geçen kapların çoğu Miken III A: 2 safhasına aittir, sonra III B bunu takip eder. III A: 1 ve III C saf-

⁶⁴ Belleten XXXI, sayı 121 (Ocak 1967) s. 82, res. 12-13. Boysal, Katalaog, lev. XXXI 1-4.

⁶⁵ Archaeology 17 (1967), s. 245 v.d.

⁶⁶ Stratonikeia'dan Bodrum Müzesine gelmiş olan kaplardan başka, muhtinde Sarı Burhan diye tanılan antikacının elinde, sadece fotoğraflarını görebildiğimiz 8 - 10 kap bulunmaktadır.

halarına ait buluntular ise miktar bakımından azdır⁶⁷. Bu duruma göre Miken kaplarının Müskebi'de ilk görüldükleri safha ile son buldukları safha buluntu bakımından sönük geçer. IIIA: 2 (İ.Ö. 1400 - 1300) Müskebi'nin en kesif zamanı olarak gözükmüyor ki, bu Miken eserlerinin doğuda en çok ve en yaygın olduğu zamandır. Müskebi'de III A: 2 I/IIIB'ye ait olabilecek kaplara bakıldığında 14. yüzyıldaki durumun hiç olmazsa 13. yüzyılın ortalarına kadar devam ettiğini kabul etmemek gerekir. Böylece Müskebi'nin önemini kaybetmesi yaklaşık olarak Ege Göçleri ve Deniz Kavmi zamanına rastlar. Daha önce de söylediğimiz gibi Müskebi'de tespit edilen bu durumu doğrudan doğruya Deniz Kavimleri, Ege Göçleri ve Troya'nın tahribi sonrasıyla ilgili görmek tabii zordur. Fakat Müskebi'deki bu durumun da bir rastlantı olmaması gerekir. Belki de burada Hititlerin batı seferleri hatırlanabilir. Şimdi bu söylediklerimizin ışığı altında Ahhijava sorununa kısaca temas edelim.

Yukarda yapılan izahlardan anlaşılacağı üzere, bugüne kadar Batı Anadolu'da yapılan kazılar ve ele geçen buluntular sahil bölgesinin güneye doğru olan kesiminde Miken devri yerleşmesinin mevcut olduğunu kesin bir şekilde ortaya koymuştur. Esasen Milet'te ele geçen buluntular eskiden beri dikkati çekmiş ve burada bir Miken yerleşmesinin mevcudiyeti üzerinde durulmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Milet'te yapılan kazılar bu şehirdeki Miken yerleşmesini daha da kuvvetli bir şekilde ortaya koymuştur. Yukarıda çeşitli cepheleriyle tanıtmaya çalıştığımız Müskebi buluntuları bu konuda ön plâna geçmektedir. Bilindiği üzere Akalar'ın Hitit yazılı vesikalarında adı geçen Ahhijava ülkesinin sahipleri olmaları muhtemeldir. Ahhijava sözü Hitit metinlerinde ilk defa Şuppiluliuma zamanında geçtiği anlaşılmaktadır⁶⁸. Hititler bu deyimle bir ülkeyi hattâ bir krallığı kastediyorlardı⁶⁹. Ahhijava'nın geçtiği metinler arasında sadece bir tanesinde 'Ahhija' şekline de rastlanmıştır⁷⁰. Metinlerde geçen Ahhijava veya Ahhija ülkesi bilginler tarafından Ege ve Akdeniz kıyılarında, hatta adalarda olmak üzere çeşitli yerlerde aranmıştır. Bu konuya ilk eğilenlerden E. Forrer 1924 yılında yayınladığı 'Vor-

⁶⁷ Bk. Boysal, Katalog.

⁶⁸ F. Sommer, Die Ahhijava-Urkunden, s. 298 v.d.

⁶⁹ Goetze, Kleinasien, s. 183.

⁷⁰ KBO VI, 27 Vs. II 5.

homerische Griechen in der Keilschrifttexten von Boğazköy' adlı makalesinde Ahhijava sözüyle Miken devri Yunanistan'ın kastedildiğini kabul etmiştir⁷¹. P. Kretschmer, Ahhijava'yı Klikiya'da lokalize etmiştir⁷². Adı geçen bölgeyi A. Goetze⁷³ kuzey-batı Anadolu'da, F. Sommer⁷⁴ ise Anadolu'nun güney sahillerinde aramıştır. Bugün en çok tutulan teklifi. B. Hrozny yapmıştır. Bu bilgin 'Hethiter und Griechen' adlı makalesinde, arkeolojik vesikalara ve yer adlarına dayanarak Ahhijava'nın Rodos olabileceğini kabul eder⁷⁵. Bugünkü buluntulara göre Ahhijava'nın yeri için en uygun olan bu teklif sonradan D. Page⁷⁶ ve Caratelli⁷⁷ tarafından da kabul edildi. Caratelli teklifini yaparken Rodos'daki Miken buluntularına ve Lindos'da ele geçen ve büyük kiral işaretini taşıyan mühüre dayanmaktadır. Sadece ikinci Dünya Savaşı'na kadar olan araştırma ve buluntuları gözönünde tutarak Ahhijava için güney İonya üzerinde duran K. Bittel'in görüşünün yeni buluntularla destek kazanmış olduğunu ilâve etmek isteriz⁷⁸.

Hitit metinlerinde 'Milavanda' veya 'Milavata' olarak geçen şehrin Ahhijava'nın nüfuz bölgesine girdiği anlaşılıyor. Eldeki bir metine göre bu şehirde Ahhijava kralının bir akrabası prens olarak bulunmaktadır⁷⁹. Bilindiği üzere bazı bilginler tarafından Miletos şehri Milavanda olarak kabul ediliyor.

Arzava ile Ahhijava arasındaki ilişki ve Ahhijava'nın yerini tayinde yardımcı olacağını mülahaza ettiğimiz Hitit metinlerinden bir tanesinde anlatılanı burada verelim. Hititolog Hayri Ertem'in yardımlarıyla, tercümesiyle orijinali karşılaştırılan bu metnin muhtevası şöyledir: Murşili, Arzava'ya yürüyünce Arzava kralı oğullarıyla birlikte denizde bulunan bir yere kaçar. Oğullarından bir tanesi Arzava'ya geri döner, Hitit kralına karşı savaşır ve savaşı kaybe-

⁷¹ MDOG 63 (1924) s. 1 - 22.

⁷² Clotta 13 (1924) s. 212 v.d.

⁷³ Goetze, Kleinasien, s. 172.

⁷⁴ F. Sommer, op. cit. s. 327.

⁷⁵ B. Hrozny, AO I(1929), s. 323 v.d.

⁷⁶ D. Page, History and Homeric Iliad, s. 15.

⁷⁷ JKF I (1950 - 51) s. 158-161 ve a. n. 9.

⁷⁸ K. Bittel, Grundzüge, s. 70.

⁷⁹ Tavagalava mektubu bk. Sommer, op. cit. s. 2 v.d.

dince Ahhijava kiralına iltica eder. II. Mursili'nin talebi üzerine Ahhijava kralı mülteciyi iade eder⁸⁰.

Kayıkla gelip gitmeden anlaşıldığına göre Ahhijava, Arzava'ya nazaran denizden gidilen, aynı zamanda uzakta olmayan bir yerdir. Diğer taraftan Ahhijava kralının kendisine iltica eden bir prensi iade etmesinden, Hititlerle münasebetini bozmak istemediği anlaşılıyor. Hattâ Hititlerden çekindiği, Hitit kuvvetlerinin Ahhijava sınırlarından fazla uzakta olmadığı da düşünülebilir.

Bütün bu ihtimaller ve yukarda üzerinde durduğumuz maddî kültür belgeleri bir araya getirildiğinde, Ahhijava'nın Rodos merkez olmak üzere diğer adalar ve Karia sahillerinin de dahil bulunduğu ve güney İonya'yı da içine alan bir bölge olduğu anlaşılmaktadır.

⁸⁰ MVAG 38 (1933) s. 66 v.d.